

PSIXOLOGIYADA XARAKTER XUSUSIYATLARI VA TAVSIFI

Egamberdiyeva Nigora Orifovna

Toshkent shahar Yangihayot tumani 330-maktab psixologi

Anotatsiya: Ushbu maqolada odamlar bning xarakter xususiyatlari va ularning turlari haqidagi ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Psixologiyadagi odamlarning xarakterlari: tavsifi, turlari, shaxsiy xususiyatlari, xususiyatlari

Insonning xarakteri haqida gapirganda, biz odatda shaxsning uning hayotida sodir bo'layotgan turli hodisalarga, shuningdek, uni o'rab turgan odamlarga bo'lgan munosabatini tushunamiz. Ammo psixologiya nuqtai nazaridan bu tushuncha yanada murakkabroq. Gap shundaki, olimlar besh yuzdan ortiq turli xarakter xususiyatlarini sanab o'tishgan. Biroq, ularning hammasi ham ijobiy yoki salbiy emas. Ularni baholashda ko'p narsa kontekstga bog'liq. Shu munosabat bilan, ma'lum nisbatlarda ma'lum fazilatlarni to'plagan har qanday odamni chinakam noyob deb hisoblash mumkin. Shunday qilib, insonning xarakteri faqat unga xos bo'lgan tartibli va shaxsiy psixologik xususiyatlar, nuanslar va o'ziga xos xususiyatlarning o'ziga xos birikmasidir. Uning shakllanishi butun umr davom etadi va ish jarayonida o'z namoyon bo'ladi, shuningdek ijtimoiy muloqot. Muayyan shaxsning xarakterini baholash va uni tasvirlash oson ish emas. Gap shundaki, shaxsiyatning ba'zi yaxshi va yomon fazilatlari boshqalarga ko'rsatilmaydi va soyada qoladi. "Xarakter" so'zi yunoncha "muhr" degan ma'noni anglatadi. Psixologiyada bu tushuncha ulg'ayish davrida shakllanadigan va kelajakda shaxsning shaxsiy va ijtimoiy hayotida aniq namoyon bo'ladigan shaxsiy xususiyatlar majmuini anglatadi. Bu jarayonning natijasi muayyan vaziyatlarda shaxsning barqaror va bir xildagi xatti-harakatidir. Ammo psixologiyada shaxs xarakterining doimiy belgilari shaxs xususiyatlari bilan bir xil emas. Buning tasdig'i sifatida oddiy misol xizmat qilishi mumkin.

Stressli vaziyatga tushib qolgan odam qo'pollik va vazminlikni ko'rsatdi. Lekin biz yaxshi bilamizki, bunday xatti-harakat uning shunday xarakterga ega ekanligini anglatmaydi. Shaxsning o'ziga xos xususiyatlari haqida faqat bunday muloyimlikning muntazam namoyon bo'lishi bilan gapirish mumkin. Psixologiyada "xalq xarakteri" tushunchasini aniqlash uchun ko'plab talqinlar va chuqur ta'riflar qo'llaniladi. Insonning shaxsiy xususiyatlariga asab tizimining faoliyati, aniqrog'i, uning turi katta ta'sir ko'rsatadi. Uning namoyon bo'lish dinamikasi atrof-muhit tomonidan belgilanadi. Psixologiyada inson xarakterining shakllanishi uning o'sishi, rivojlanishi va tashqi dunyo bilan o'zaro munosabatda bo'lish davrida ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari, bu jarayon bevosita shaxsning turmush tarziga bog'liq bo'lib, unda nafaqat jismoniy, balki ma'naviy, ya'ni motivlar, his-tuyg'ular, fikrlar va boshqalar mavjud. Insonning xarakteri asta-sekin tabiiy ravishda o'zgaradi. Bundan tashqari, bu jarayon birinchi navbatda yoshga bog'liq. Shunday qilib, o'z-o'zidan bolalarcha munosabat o'rnini yoshlik impulsivligi egallaydi, bu esa o'z navbatida, o'nlab yoki ikki yildan so'ng kattalardagi ehtiyotkorlikka aylanadi. Bundan tashqari, yoshi bilan xarakter unchalik ijobiy bo'lmaydi. Keksalikda, odatda, salbiy talaffuz qilinadi. Insonning xarakterini o'zgartirish mumkinmi? Psixologiyada bu masala bo'yicha turli xil fikrlar mavjud. Mutaxassislar bu mavzuda uzoq vaqt bahslashishda davom etishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, psixologiyada shaxsning xarakteri individual va ijtimoiy ta'sirning yo'nalishi o'rtasida mavjud bo'lgan murakkab munosabatlardir. Uning asosiy tarkibiy qismlari ma'naviy va moddiy ehtiyojlar, shuningdek, qiziqishlar, e'tiqodlar va shunga o'xshashlardir. Soha mutaxassislarining fikriga asoslanib psixologiya, odamlarning xarakterlari ma'lum bir shaxsni o'z ichiga olgan ijtimoiy guruh ta'siri ostida shakllanadi. Bu oila, mehnat jamoasi, do'stlar va boshqalar bo'lishi mumkin. Inson uchun ustun bo'lgan guruh unda muayyan xarakter xususiyatlarini shakllantirishga xissa qo'shadi. Muhim rolni shaxsning pozitsiyasi, shuningdek, uning o'zi kabi ushbu jamoa a'zosi bo'lgan odamlar bilan o'zaro munosabati darajasi o'ynaydi. Psixologiyada shaxs xarakterining

xususiyatlarini ko'rib chiqishda, o'zgarmas va barqaror xatti-harakatlar stereotipini ifodalovchi shaxsiy xususiyatlarning bir nechta guruhleri ajralib turadi. Umumiy ma'noda ularni etakchi va ikkilamchi turlarga bo'lish mumkin. Ulardan birinchisi xarakterning mohiyatini aks ettiradi. Shu bilan birga, ular uning eng muhim va asosiy ko'rinishlarini ko'rsatadilar. Ikkilamchi xarakter belgilari faqat ma'lum sharoitlarda namoyon bo'ladi. Biroq, ular hal qiluvchi emas. Psixologiyada odamlarning xarakterlari 4 guruhga bo'linadi.

Ulardan birinchisiga uning asosini yoki ular aytganidek, o'zagini tashkil etuvchi shaxsiy xususiyatlar kiradi. Bunga, masalan, nosamimiylik va halollik, qo'rqqoqlik va halollik, qo'rqqoqlik, jasorat va boshqalar kiradi.

Ikkinchi guruhga odamning boshqa odamlar bilan muloqot qilganda paydo bo'ladigan xususiyatlar kiradi. Bu nafrat va hurmat, g'azab, mehribonlik va boshqalar bo'lishi mumkin. Bu guruh shuningdek, faol muloqot qilish istagini ko'rsatadigan ba'zi shaxsiy xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Bu kollektivizm, boshqalarni hurmat qilish, boshqalarga mehribonlik va sezgirlik kabi fazilatlarga mos keladi. Lekin qarama-qarshi ko'rinishlar ham mumkin, bu shaxsning cheklangan muloqotga bo'lgan istagini ko'rsatadi. Bu vazminlik va qo'pollik, boshqalarni mensimaslik va hokazolar bilan bog'liq.

Uchinchi guruhga insonning o'ziga bo'lgan munosabatini tavsiflovchi xususiyatlar kiradi. Bu kamtarlik va mag'rurlik, manmanlik va takabburlik, o'z-o'zini tanqid qilish va hokazo.

To'rtinchi guruh - bu o'z yutuqlari va o'z ishiga bo'lgan munosabat. Ma'lumki, insonlar o'z mehnati jarayoni va natijalariga turli tuyg'ular bilan qaraydilar. Bu esa insonning mehnatsevarligiga, tashkilotchiligiga, mas'uliyatiga, ijodkorligiga bog'liq. Bunday his-tuyg'ular o'z ishiga ijobiy munosabatda bo'lganda namoyon bo'ladi. Agar shaxsda dangasalik bo'lsa, unda beparvolik, insofsizlik va hokazo. Bu ishga befarq munosabatda bo'ladi. Psixologiyada odamlar xarakterining xususiyatlari orasida yana bir guruh qo'shimcha ravishda ajralib turadi. Bu shaxsning narsalarga munosabatini ko'rsatadi. Bu, masalan, ozodalik yoki aksincha, dangasalik bo'lishi mumkin. Turli xarakter belgilarining

tipologik xususiyatlariga ko'ra g'ayritabiiy va normalga bo'linadi. Ulardan birinchisining egalari ma'lum ruhiy kasalliklarga ega bo'lgan odamlardir. Oddiy xarakterli xususiyatlar aqliy anormalliklari bo'lmagan odamga xosdir. Ba'zida bu tasnifdan shaxsiy xususiyatlar bir vaqtning o'zida ham g'ayritabiiy, ham normal bo'lishi mumkin. Ularning zo'ravonlik darajasiga ko'ra aniq xulosa chiqarish mumkin. Bunga misolsog'lom shubha bo'lib xizmat qiladi. Ammo miqyosdan chiqib keta boshlasa, shunga o'xshash xususiyat paranomya deb ataladi.

Xarakter va temperament

Bu tushunchalarning ikkalasi ham bir xil ma'noni anglatadi, degan fikr bor. Savolga to'g'ri javob berish uchun psixologiyada mavjud bo'lgan tushuntirishlarga murojaat qilish kerak. Ushbu ilmiy yo'nalishda xarakter va temperamentning o'zaro ta'siri haqida to'rtta rasmiy qarash mavjud:

1. Identifikatsiya. Bu ikki tushuncha bir xil ma'noga ega.
2. Muxolifat. Bunday pozitsiya ikki tushuncha o'rtasidagi tub farqni ta'kidlaydi.
3. Temperament xarakterning bir qismi yoki hatto o'zagi ekanligini tan olish.
4. Temperament xarakter rivojlanishining haqiqiy asosi sifatida qarash.

Ko'rib turganingizdek, bu tushunchalar haqidagi ilmiy qarashlar bir-biridan tubdan farq qiladi. Shunga qaramay, xarakter va temperament shaxsning fiziologik qobiliyatiga umumiy bog'liqdir. Ya'ni, insonning asab tizimiga ega bo'lganlardan. Bundan tashqari, individual xususiyatlarning shakllanishiga asosiy ta'sir ko'rsatadigan temperamentdir. Ular orasida reaksiyaning xotirjamligi, muayyan vaziyatni adekvat idrok etish, muvozanat va boshqalar. Ammo xarakterning shakllanishi uchun temperament oldindan belgilovchi omil emas. Buni bir xil temperamentli va har xil xarakterdagi odamlar tasdiqlashi mumkin. Xarakterning tashabbuskorlik, qat'iyatlilik, dadillik, sabotlilik singari ijobiy xislatlari bolalar bog'chasida o'yin faoliyatida tarkib topa boshlaydi. To'g'ri uyushtirilgan maktab jamoasi sharoitida o'quvchilarda uyushqoqlik, intizom,

saranjom - sarishtalik, o`z - o`zini tuta bilish, o`zini idora qilish, o`ziga nisbatan talabchan bo`lish kabi xarakter xislatlari tarbiyalanib etishadi. Kishi jamoada bir - biri bilan aloqa qilish jarayonida boshqalarning va o`zining xarakter xususiyatlarini bilib oladi. Xarakterini bir xili ijobiy, boshqa bir xili salbiy ekanligini ajratib oladi. Bunday sharoit kishini o`z xarakterini o`zi tarbiyalash, jumladan, o`z xarakterini qaytadan tarbiyalashni yo`lga soladi. Har bir kishi ma`lum yoshdan boshlab o`z xakteri va uning sifatleri uchun o`zi javobgardir. O`z xakterini tarbiyalashda kishi avvalo yaxshi fazilatlarini ko`zda tutmog`i lozim. O`z kamchiliklariga iqror bo`lish kamchiliklarini yo`qotishga boshlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Petrovskiy I. V. «Umumiy psixologiya» «O`qituvchi», 1992y. .
2. G`oziev E.G. Mamatov M.M. va boshqalar “O`spirin psixologiyasi” ToshD.U 1992.
3. G`oziev E.G. O`tanov B “Hamkorlik psixologiyasi” T., Tosh D.U. 1992.
4. G`oziev E.G. Oliy maktab psixologiyasi. ToshDU 1996 y.
5. Lyaudis V.L. – Metodika prepodavaniya psixologii. iz.vo 2000 URAO.